

УДК 141.7: 130.1

А.М. ЗЕМЛЯНСЬКИЙ (кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії)

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Мелітополь, Україна

ЛЮДИНОВИМІРНІСТЬ ІСТОРІЇ У ФЕНОМЕНОЛОГІЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ М. ГАЙДЕГГЕРА

У статті розглянуто здійснені М. Гайдеггером теоретико-методологічні експлорації феноменології в розкритті культурно-антропологічних горизонтів історичного буття, а також евристичного потенціалу феноменологічного підходу для вирішення проблем філософсько-антропологічної концептуалізації історичного буття.

Ключові слова: історичність, історичне буття, історичне пізнання, феноменологія, інтерсуб'єктивність, життєвий світ, Інший

Постановка проблеми. У ситуації зміни наукової парадигми в проблемі людина й історія виникає гостра необхідність перегляду багатьох традиційних проблем і теорій історичної антропології з інших методологічних позицій, у тому числі їх адаптації до сучасного розуміння сутності людини й тих її стосунків зі світом та іншою людиною, в які вона вступає. У вітчизняній філософії актуальність теми підсилюється започаткованим, але ще не завершеним, поворотом від «єдино вірного» дискурсу історичного матеріалізму до множинності теоретичних мов опису історії, а також ідеологічним плюралізмом і зрислою культурною гетерогенністю, що вимагає як пошуку нових теоретико-методологічних програм, які б дозволили адекватно осмислити і розкрити історичність людини та людиновимірність історії. Саме одним з таких підходів до розкриття людиновимірності історії є феноменологічна рефлексія історії М. Гайдеггера.

Аналіз останніх досліджень. Проблема історії та історичності людського буття, що є однією з головних для філософської антропології, та історичної антропології зокрема, виступає предметом досліджень у феноменології Б. Вальденфельса, Г.–Г. Гадамера, М. Гайдеггера, Е. Гуссерля, Д. Карра, Л. Ландгребе, Е. Левінаса, М. Мерло–Понті, П. Рікера, Ж.–П. Сартра, К. Ясперса та близьких до феноменології Р. Арона, Р. Козеллека, Г. Плеснера, М. Шелера. У радянський час феноменологічні ідеї та їх вплив на світову філософію, і філософську антропологію зокрема, розглядали В. Бабушкін, Е. Буценісе, П. Гайденко, Б. Грігор'ян, А. Гуревич, З. Какабадзе, М. Куле, Р. Куліс, І. Михайлов, В. Молчанов, Н. Мотрошилова, М. Рубене, Р. Хестанов. Не залишили поза увагою різні аспекти цього питання й українські науковці Є. Андрос, Є. Бистрицький, І. Бойченко, Л. Газнюк, І. Денисенко, В. Кебуладзе, В. Корабльова, Н. Корабльова, С. Кошарний, С. Кримський, М. Култаєва, М. Михальченко, М. Попович, Є. Причепій, С. Пролєєв, О. Садоха, І. Степаненко, В. Табачковський та інші.

Метою дослідження є розкриття основ людиновимірності історії у феноменологічній філософії М. Гайдеггера.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найважливішою проблемою філософії М. Гайдеггера вже з самого початку стає історична людина, а також прояснення того, що є онтологічною основою будь-якого, у тому числі й історичного, пізнання [7, с. 143]. Переконливою і вихідною для нас є думка, що «у своїй праці «Буття і час» Гайдеггер представив фундаментально-онтологічний нарис, метою якого є закономірне виведення умов можливої історії як науки з екзистенціального аналізу минушого буття. Основною структурою людського буття стає його сприйняття у часі в обрамленні народження і смерті» [6, с. 122]. У цій праці, спираючись на метод феноменології, М. Гайдеггер стверджує, що розкрити смисл буття можливо лише шляхом аналізу людського існування, бо «онтологія можлива лише як феноменологія» [8, с. 35]. У своєму трактуванні феноменології М. Гайдеггер наближається до М. Шелера, який на базі гуссерлевого методу розробляв у той час проблеми філософської антропології [3, с. 76]. Не випадково «Буття і час» привернуло увагу, передусім, представників філософської антропології [5, с. 125]. Історична герменевтика М. Гайдеггера йде від людини та її існування, останнім горизонтом якого є історичність. Намагаючись у «Бутті і часі» розкрити смисл буття, М. Гайдеггер ставить питання про те, «з якого суцього потрібно починати зчитувати смисл буття, з якого суцього має брати свій початок розмикання буття» [8, с. 7]. Таким суцим він уважає людину. Людина постає як «суцце, яке, розуміючи у своєму бутті, відноситься до цього буття» [8, с. 52–53], а це означає, що воно за своєю природою герменевтичне, не замкнене у самому собі, а відкрите у світ. Цю відкритість М. Гайдеггер називає «буття-у-світі». Людина, згідно з М. Гайдеггером, – це історичне виявлення тимчасової сутності буття, прихованої від суб'єкт-об'єктного, прагматично орієнтованого мислення. Тому філософське осмислення «історичності» людського існування створює передумови для подолання традиційних уявлень про буття і формування його нового розуміння [2, с. 89–91]. Інакше кажучи, побудова нетрадиційної філософії історії призводить, за задумом М. Гайдеггера, до фундаментальної онтології, у світлі якої можливе реалістичне обговорення питання про умови виживання людства [4, с. 44]. Згідно з розгорнутою М. Гайдеггером у «Бутті і часі» онтологією, історія як реальний процес, що протікає в реальному часі, має своє онтологічне джерело в історичності, що складає сутність людини як кінечної істоти та несе в собі можливість розробки історії як науки [1, с. 111; 8, с. 332].

На думку російського дослідника А. Водолагіна, евристично плідною для подальших філософсько-антропологічних концептуалізацій історичного буття стала фіксація М. Гайдеггером серйозного недоліку метафізичних концепцій історії: протиставлення духу і природи, нездатність осмислити їх онтологічну єдність. Його критика спрямована й проти спіритуалізму, і проти натуралізму, і проти позитивістської підміни історії буття людей її псевдоісторичною фотографією – описами фактів. У всіх цих концепціях

Людиновимірність історії у феноменологічній філософії М. Гайдеггера

світової історії він убачає загальну основу – метафізику, яку слід подолати, а не замінювати один її різновид іншим [4, с. 45–46]. Вульгарне розуміння історії, що живить усі метафізичні конструкції, або взагалі ігнорує історичне існування як спосіб буття чи підмінює його аналіз описами суцього. І неважливо, чи береться в якості такого суцього якийсь об'єкт (наприклад, «географічний фактор») або суб'єкт (людина в «передавальному механізмі світової історії»). У будь-якому разі, зазначає М. Гайдеггер, ми маємо справу з метафізичною підміною історичного способу буття («існування») його поверхневими проявами [4, с. 46]. На тлі цих шукань гайдеггерівський проект деструкції історії онтології виявляється знову актуальним, незважаючи на занадто поспішні твердження про його подолання та зняття в теоріях герменевтики чи деконструкції. Задача деструкції історії онтології викладена в шостому параграфі «Введення» до «Буття й часу», що свідчить про її особливу значимість. Вона формулюється як проблема повтору або повернення, що, відсилаючи до Е. Гуссерля та до Ф. Ніцше, однак, не збігається з їх розумінням історії. Насамперед, потрібно враховувати своєрідність гайдеггерівського розуміння історії й історичності. Оскільки будь-яке дослідження – онтична можливість присутності, його буття знаходить свій зміст у тимчасовості, що, у свою чергу, є умовою можливості історичності. Розуміння світової історії і можливостей науки історії укорінена, згідно з М. Гайдеггером, в «екзистенціальному процесі». Його філософія пов'язує свідомість і світ в єдине ціле. Світ, його історія включаються в людську екзистенцію і розкриваються як «розуміння». Історичність екзистенції водночас виявляється історичністю світу [7, с. 157–158]. «У дійсності, історія не є ані взаємозв'язком руху об'єктів, що змінюються, ані вільно-ширяючою послідовністю переживань «суб'єктів» [8, с. 388]. Яким чином історія може ставати об'єктом науки історії, може дати відповідь, на думку М. Гайдеггера, тільки аналіз буття як історичного існування. Адже «тимчасовість» як характеристика екзистенції може пов'язувати нас тільки з тим, що вже «належить» нам. Отже, предмет історії може знаходитися лише у сфері «тут-буття» [1, с. 111; 0, с. 159].

Але тимчасовість існування ось-буття, здійснювана у формі екстатичної взаємодії фактичності та проєктивності, має свої «межі», що називаються народженням і смертю. Саме народження і смерть конституують включеність ось-буття як тимчасового суцього в горизонт історичної традиції, тобто герменевтичний вимір спів-буття з Іншим. М. Гайдеггер зазначає, що спів-буття з Іншим є одним з екзистенціалів, тобто сутнісно необхідним моментом існування ось-буття. Невірно думати, що спочатку існую я й десь поруч існують Інші, і лише потім я можу вступити в які-небудь стосунки з ними або втриматися від цього: «Співбуття є визначеність завжди своєї присутності; співприсутність характеризує присутність інших, наскільки вона вивільнена для співбуття його світом. Власна присутність, наскільки вона має сутнісну структуру співбуття, є лише зустрічною для інших співприсутністю» [8, с. 121]. Екзистенціали розуміються М. Гайдеггером у трансцендентальному значенні – як апріорі, Землянський А.М., 2013

що конституують існування ось-буття в цілому й усякий окремих його буттєвий акт.

Спів-буття з Іншим як конститутивна взаємодія ось-буття й Іншого здійснюється у формі обміну буттєвими можливостями, у результаті якого Я засвоюю, роблю своїми способи буття Інших і навпаки. У «Бутті й часі» можна розрізнити два «виміри» цього процесу: комунікативний та герменевтичний. Перший є власне спілкуванням («буття один з одним» [нім. *Miteinandersein*]) між сучасниками, другий – історичною традицією та її розумінням включеного в неї ось-буття, тобто герменевтичним актом. Другий вимір настільки ж універсальний, як і перший: існування ось-буття настільки ж немислиме поза історичним горизонтом, як і поза горизонтом спілкування. Зупинимося на цьому феномені. На перший погляд, історичність існування ось-буття можна, напевне, визначити як свого роду розширення тимчасових меж його існування в горизонті спів-буття з Іншим. Встановлений М. Гайдеггером зв'язок вирішення питання про смисл буття з «історичною екзистенцією» вносить істотні зміни у феноменологію як метод пізнання. На місце «чистої свідомості» ставиться свідомість як «буття-у-світі». Впроваджується феноменологічна герменевтика, що має виражений історичний вимір, оскільки йде від людини та її існування з їх останнім горизонтом – історичністю. Замість феноменологічної редукції пропонується позитивна тематизація сфери повсякденного. Людина, її буття розміщуються у горизонті часу, який позбавляється рис вічності, непорушності і розглядається як кінцевий, відведений смертній людині час. Історичність і час стають основними, визначальними принципами філософії, а тимчасова екзистенція, буття-свідомість – її вихідним пунктом, основою і критерієм. Ще одна трансформація пов'язана з принципово новим розумінням спів-буття з Іншим як конститутивної взаємодії ось-буття й Іншого, що здійснюється у формі обміну буттєвими можливостями, у результаті якого Я засвоює, робить своїми способи буття Інших і навпаки. Відповідно, процедура «вчуття», що в Е. Гуссерля виступає як вторинна сполучна ланка між споконвічно розділеними сферами іманентного й трансцендентного, для М. Гайдеггера виявляється не більш, ніж «окремим модусом» спів-буття з Іншим – подібно до того, як відсутність Інших, самотність тощо є окремими модусами спілкування.

Розуміння власної екзистенції становить зміст усякого екзистенціального проекту, отже, будь-який екзистенціальний проект в остаточному підсумку є постановкою питання про власне буття. Справжнє розуміння ось-булого, будучи повторенням якогось буттєвого проекту у своєму бутті, виявляється проблематичним, тобто розумінням питання, що було в цьому проекті «втілене». Усякий буттєвий проект існує у відкритому горизонті альтернативних можливостей продовження. У цьому значенні справжнє історичне розуміння виявляється не стільки знанням «про» предмет, скільки продовженням буття цього «предмета», як тільки воно (у даному випадку – буття ось-булого) по своїй суті є трансцендуванням. Як зрозуміле Іншим, ось-буле продовжує трансцендувати, тобто бути таким, Людиновимірність історії у феноменологічній філософії М. Гайдеггера

яким воно є (тепер уже не в минулому часі). З іншого ж боку, справжнє розуміння ось-булого передбачає також трансцендування самого розуміючого, оскільки при цьому він повторює буттєву можливість Іншого. Звідси походить онтологічне значення історичного розуміння, яке міститься в тому, що й сама історія як універсальний простір спільного трансцендування ось-буття й ось-булого здійснюється, знаходить буття у процесі історичного розуміння.

Історичною у повному розумінні слова може бути лише людина, підкреслює М. Гайдеггер. Вона ніколи не може бути просто минулою, але «тією, що буває». Оскільки світ «тут-булої людини» включається у сферу екзистенціальних процесів, предметом історії стає її тематизація, що водночас виявляється як аналіз можливостей минулого, витягнутих із сьогодення, та їх «повторення». Колишнє й існуюче в М. Гайдеггера пов'язане в нерозривну єдність, де вони стають майже нерозрізнені. Вибір загальнозначущих можливостей здійснюється вже у процесі здійснення «істинної екзистенції». Тому наука історії може займатися лише викладом, конкретизацією цих можливостей. Як відомо, істинною екзистенцією у філософії М. Гайдеггера є усвідомлення можливості свого небуття, спрямованість у майбутнє. Оскільки наука історії укорінена в історичності «людського існування», то для М. Гайдеггера саме собою зрозуміле, що майбутнє як основний модус екзистенціальних процесів обумовлює історичний аналіз. У такий спосіб наука історії більшою мірою пов'язана з майбутнім, аніж з минулим [7, с. 160–161].

Висновок. Застосування М. Гайдеггером феноменологічного підходу і розкриття основ людиновимірності історії, сприяло подоланню монологізму і атомізму у філософсько-антропологічній концептуалізації історичного буття, дозволило розкрити інтерсуб'єктивні механізми конституювання його смислів, розуміти історичне буття як нелінійний, багатовимірний і наперед не заданий процес, а історичну рефлексію як принципово відкриту для антропологічних інтерпретацій та реінтерпретацій.

Список використаної літератури

1. «Бытие и время» Мартина Хайдеггера в философии XX века: Материалы обсуждения книги... // Вопросы философии. – 1998. – № 1. – С. 110–121.
2. Бабушкин В. О природе философского знания: Критика современных буржуазных концепций / В. Бабушкин. – М. : Наука, 1978. – 207 с.
3. Бабушкин В. Феноменологическая философия науки: Критический анализ / В. Бабушкин ; [отв. ред. Б. Григорьян]. – М. : Наука, 1985. – 189 с.
4. Водолагин А. Мировая история в интерпретации Мартина Хайдеггера (к 100-летию со дня рождения) / А. Водолагин // Философские науки. – 1989. – №9. – С. 44–53.
5. Гайденок П. От исторической герменевтики к «герменевтике бытия». Критический анализ эволюции М. Хайдеггера / П. Гайденок // Вопросы философии. – 1987. – № 10. – С. 124–133.
6. Козеллек Р. Часові пласти. Дослідження з теорії історії. Зі статтю Ганса-Георга Гадамера / Р. Козеллек ; [пер. з нім. В. Шведа, передм. С. Стельмаха]. – К. : Дух і літера, 2006. – 429с.
7. Кулис Р. Проблема историзма в философии М. Хайдеггера и феноменологии Э.

Гуссерля // Критика феноменологического направления современной буржуазной философии / Р. Кулис. – Рига : Зинатне, 1981. – С. 141–163.

8. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер ; [пер. с нем. и примеч. В. Бибикина]. - М. : Ad Marginem, 1997. – 451 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. «Bytie i vremja» Martina Hajdeggera v filosofii HH veka: Materialy obsuzhdenija knigi... // Voprosy filosofii. – 1998. – № 1. – S. 110–121.

2. Babushkin V. O prirode filosofskogo znaniya: Kritika sovremennyh burzhuaznyh koncepcij / V. Babushkin. – М. : Nauka, 1978. – 207 s.

3. Babushkin V. Fenomenologicheskaja filosofija nauki: Kriticheskij analiz / V. Babushkin ; [otv. red. B. Grigor'jan]. – М. : Nauka, 1985. – 189 s.

4. Vodolagin A. Mirovaja istorija v interpretacii Martina Hajdeggera (k 100-letiju so dnja rozhdenija) / A. Vodolagin // Filosofskie nauki. – 1989. – №9. – S. 44–53.

5. Gajdenko P. Ot istoricheskoy germenevtiki k “germenevtike bytija». Kriticheskij analiz jevoljucii M. Hajdeggera / P. Gajdenko // Voprosy filosofii. – 1987. – № 10. – S. 124–133.

6. Kozellek R. Chasovi plasty. Doslidzhennja z teorii' istorii'. Zi statteju Gansa-Georga Gadamera / R. Kozellek ; [per. z nim. V. Shveda, peredm. S. Stel'maha]. – К. : Duh i litera, 2006. – 429s.

7. Kulis R. Problema istorizma v filosofii M. Hajdeggera i fenomenologii Je. Gusserlja // Kritika fenomenologicheskogo napravlenija sovremennoj burzhuaznoj filosofii / R. Kulis. – Riga : Zinatne, 1981. – S. 141–163.

8. Hajdegger M. Bytie i vremja / М. Hajdegger ; [per. s nem. i primech. V. Bibihina]. - М. : Ad Marginem, 1997. – 451 s.

А.М. ЗЕМЛЯНСКИЙ (кандидат философских наук, доцент кафедры философии)
Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана
Хмельницкого, Мелитополь

ЧЕЛОВЕКОМЕРНОСТЬ ИСТОРИИ В ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКОЙ ФИЛОСОФИИ М. ХАЙДЕГГЕРА

В статье рассмотрены осуществленные М. Хайдеггером теоретико-методологические эксплорации феноменологии в раскрытии культурно-антропологических горизонтов исторического бытия, а также эвристического потенциала феноменологического подхода для решения проблем философско-антропологической концептуализации исторического бытия.

Ключевые слова: историчность, историческое бытие, историческое познание, феноменология, интересубъективность, жизненный мир, Другой.

A.N. ZEMLYANSKIY (PhD, associate professor of the Department of Philosophy)
Bogdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University, Melitopol, Ukraine

HUMAN MEASUREMENT OF HISTORY IN PHENOMENOLOGICAL PHILOSOPHY OF M. HEIDEGGER

This article will review M. Heidegger's theoretical and methodological explorations of phenomenology in discovering the cultural and anthropological horizons of historical being, as well as disclosure of the heuristic potential of the phenomenological approach to solve the problems of philosophical and anthropological conceptualization of historical being. The most important problem of M. Heidegger's philosophy is a historical person as well as the

Людиновимірність історії у феноменологічній філософії М. Гайдеггера

explanation of the ontological basis for historical cognition. We consider that M. Heidegger gave the fundamental ontological outline in his work "Being and Time". Its aim is to specify conditions of the possible history as a science by means of the existential analysis of the previous being. The main structure of the human being is his perception in time within the frame of birth and death. M. Heidegger's historical hermeneutics comes from a human being and his or her existence and its last horizon is historicity. According to M. Heidegger, a person is a historical display of a temporary being and it's hidden from the subject-object pragmatically oriented way of thinking. Thus the philosophical trying to understand the historicity of the human being creates the necessary prerequisites for overcoming the traditional views about being and shaping its new comprehension. In conformity with M. Heidegger's ontology in his "Being and Time", history being a real process that passes in real time, has its ontological source in historicity and considers a human being a final creature, it bears the possible study of history as a science. But the temporality of the Dasein existence is being implemented in the form of ecstatic interaction of factuality and projectivity and has its own "limits" which are called birth and death. Precisely birth and death constitute comprising the Dasein as a temporary entity in the horizon of historical tradition, so hermeneutic dimension of co-Dasein with Other. Understanding of the meaning of the own existence makes sense of any existential project, therefore, any existential project ultimately is the question of the actual existence. Every existential project exists in an open horizon of alternative opportunity of a sequel. In this sense, the true historical understanding is not only knowledge "about" the subject as being a continuation of the entity of this "object" because only in its essence it is transcending. As another matter of course, Dasein is still transcending or to be just the way it is. On the other hand, a real understanding of a Dasein involves the transcending of the understanding one because he repeats the existential possibility of the Other. Hence the ontological significance of a historical understanding, which is found in the fact that history itself as a universal joint space of transcending is being in the process of historical understanding. M. Heidegger's application of the phenomenological approach and the interpretation of the historical human measurement foundations contributed to overcoming of the monologism and atomism in philosophical anthropological conceptualization of the historic being, it helped to reveal the intersubjective mechanisms of observing of its sense, to understand the historical being as a non-linear many-dimensional not specified in advance process, but a historical reflexion as a principally open one for anthropological interpretations and re-interpretations.

Keywords: historicity, historical being, historical cognition, phenomenology, intersubjectivity, life-world, Other.

Стаття надійшла до редколегії 21.10.13

Прийнята до друку 26. 10.13

Рецензент: к.ф.н., доц. Резанова Н.В.